

UNITED NATIONS
UKRAINE

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ
за результатами дослідження

«БАЗОВЕ ОПИТУВАННЯ
З ПИТАНЬ ГРОМАДСЬКОГО
СПРИЙНЯТТЯ ТА
СТАВЛЕННЯ ДО ҐЕНДЕРНО-
ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА
ЩОДО ЖІНОК
В ДОНЕЦЬКІЙ, ЛУГАНСЬКІЙ
ТА ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТЯХ»

Базове опитування з питань громадського сприйняття та ставлення до гендерно-зумовленого насильства щодо жінок у Донецькій, Луганській та Запорізькій областях було проведено Організацією Об'єднаних Націй України в рамках Програми ООН із відновлення та розбудови миру, що виконується чотирма агенціями ООН: Програма розвитку ООН (ПРООН), Структура ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки), Фонд ООН у галузі народонаселення (ЮНФПА) та Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО). Програму підтримують одинадцять міжнародних партнерів: Європейський Союз, Європейський інвестиційний банк та уряди Канади, Данії, Японії, Нідерландів, Норвегії, Польщі, Швеції, Швейцарії та Великобританії.

ООН Жінки провели опитування в рамках проектів «Розбудова мирного, демократичного та гендерно-рівноправного суспільства в Україні» та «Гендерна рівність у процесах децентралізації та реформи правоохоронної системи», які фінансуються Міністерством іноземних справ Норвегії та Данії, відповідно. ООН Жінки висловлюють подяку співробітникам АЦ «Соціоконсалтинг», які брали участь у проведенні цього дослідження, включаючи розробку методології, збір, узагальнення та аналіз даних, підготовку аналітичного звіту.

ООН Жінки є структурою ООН, яка працює над питаннями гендерної рівності та розширенням прав і можливостей жінок. Світовий лідер у питаннях, які стосуються жінок та дівчат, організація ООН Жінки була заснована з метою покращення реалізації їх потреб у всьому світі.

ООН Жінки підтримує держави-члени ООН у встановленні світових стандартів для досягнення гендерної рівності та співпрацює з представниками уряду та громадянського суспільства щодо розробки законів, стратегій, програм та послуг, необхідних для реалізації цих стандартів. Організація виступає за рівноправну участь жінок у всіх аспектах життя і зосереджується на п'яти пріоритетних цілях: зростання лідерства жінок та їх активна участь у процесах розвитку; боротьба з насиллям проти жінок; залучення жінок до всіх аспектів у процесах розбудови миру та безпеки; розширення повноважень жінок в економічній сфері; надання пріоритетності питанням гендерної рівності в державному плануванні та бюджетуванні. Окрім того, ООН Жінки координує та підтримує систему роботи ООН у питаннях покращення ситуації з гендерною рівністю.

Погляди, викладені в публікації, належать авторам та необов'язково відображають позицію структури ООН Жінки, Організації Об'єднаних Націй та будь-якої з її асоційованих організацій. Ця публікація виготовлена із сертифікованих матеріалів вторинної переробки. ООН Жінки в Україні підтримує стале довкілля та сприяє досягненню Цілей сталого розвитку. Ми реалізуємо Кодекс екологічної поведінки та «зелені» закупівлі, обираючи товари та послуги, що мінімізують вплив на навколишнє середовище.

ПРО ЩО ЦЕ ДОСЛІДЖЕННЯ?

Мета дослідження: збір та аналіз даних щодо ґендерних стереотипів та громадського сприйняття ґендерних ролей і ставлення до ґендерно зумовленого насильства, вивчення існуючих поглядів, уявлень, думок та переконань щодо ґендерної рівності та ґендерно зумовленого насильства щодо жінок у Донецькій, Луганській та Запорізькій областях.

Завдання дослідження:

- 1) вивчення громадського сприйняття ґендерних ролей та владних відносин між чоловіками і жінками, дівчатками і хлопчиками;
- 2) дослідження рівня розуміння понять ґендерної дискримінації та ґендерно зумовленого насильства, його причин та наслідків, думок щодо того, як їх потрібно попереджати та як на них реагувати;
- 3) оцінка рівня обізнаності з правовими нормами, які передбачають захист постраждалих та покарання винних;
- 4) вивчення досвіду жінок та чоловіків, дівчаток та хлопчиків, які отримували інформаційні повідомлення/ брали участь в кампаніях або заходах, орієнтованих на зміну ґендерних ролей, норм та стереотипів.

ЧОМУ ВОНО ВАЖЛИВЕ?

Дане дослідження присвячене питанням громадського сприйняття та ставлення до ґендерних стереотипів, ґендерних ролей, відносин влади і підлеглості між чоловіками та жінками, розподілу обов'язків між ними у різних сферах життя, яке носить настільки комплексний характер. Це одне з перших в Україні досліджень такого масштабу, в рамках якого всебічно та комплексно аналізуються думки та настанови населення, які є підґрунтям для реалізації ґендерного насильства, а також контекст, у якому воно відбувається (наприклад, громадське сприйняття постраждалих від насильства та кривдників, готовність постраждалих звертатися по допомогу для захисту своїх прав та покарання кривдників тощо).

Дослідження проведене на початку реалізації двох масштабних Проектів структури ООН Жінки: «Розбудова мирного, демократичного та ґендерно рівноправного суспільства в Україні» (фінансується Міністерством закордонних справ Норвегії) та «Ґендерна рівність у процесах децентралізації та реформи правоохоронної системи» (фінансується Міністерством закордонних справ Данії). Його результати можуть стати важливим підґрунтям для планування та реалізації інформаційних, адвокаційних,

навчальних та інших заходів в рамках вказаних Проектів, налагодження ефективної комунікації та розбудови міжсекторальної взаємодії між різними стейкхолдерами, дотичними до теми протидії ГЗН.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В рамках даного дослідження поєднувалося використання кількісних та якісних соціологічних методів.

Основний метод збору даних – опитування населення віком 14-70 років шляхом проведення структурованих індивідуальних інтерв'ю із використанням планшетів.

Основні блоки запитань анкети стосувалися сприйняття респондентами гендерних ролей, поширених гендерних стереотипів, розуміння понять гендерної дискримінації та гендерно зумовленого насильства, їх причин та наслідків, знання відповідних правових норм, досвіду участі в інформаційних кампаніях та інших заходах, орієнтованих на зміну гендерних ролей, норм та стереотипів.

Тип вибірки для проведення структурованих інтерв'ю - багатоступенева стратифікована із квотним методом відбору респондентів на останньому етапі. Вибірка – регіональна, репрезентативна для кожної із трьох областей, у яких проводилося дослідження (Запорізька, а також підконтрольні Уряду України території Донецької та Луганської областей). Загальний обсяг вибірки – 3000 респондентів (по 1000 респондентів у кожній із областей). Період збору даних: грудень 2018 – січень 2019.

Всього було опитано 3000 респондентів, 46% серед яких становлять чоловіки і 54% - жінки. За віковими групами респонденти розподілились наступним чином: 37% опитаних становить молодь до 35 років (в т.ч. 4% – підлітки віком 14-17 років), 27% припадає на респондентів середнього віку (35-55 років), 36% – на представників старших вікових груп (56-70 років). Ці пропорції відображають розподіл населення досліджуваних областей за віком і статтю.

На наступному етапі дослідження (квітень-травень 2019 року) були проведені глибинні ін-

терв'ю з експертами та фокус-групи із представниками різних цільових груп для валідації та доповнення кількісних даних, зібраних в ході опитування населення.

Загалом було проведено 9 фокус-групових дискусій (ФГД) із вчителями та шкільними психологами, жінками, які пережили досвід насильства, чоловіками і жінками із числа людей, які живуть з ВІЛ (ЛЖВ), людьми з інвалідністю, особами похилого віку, ромами. Також було проведено 21 гнучке інтерв'ю з експертами, включаючи представників органів місцевого самоврядування, які займаються забезпеченням гендерної рівності та протидією гендерному насильству (управління соціального захисту населення, сімейної та молодіжної політики тощо), співробітників Національної поліції, Служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, притулків для осіб, які постраждали від насильства, відповідних НУО тощо.

Результати дослідження пройшли обговорення на зустрічах зі стейкхолдерами у кожній із трьох областей. У цих заходах взяли участь представники органів місцевої влади, правоохоронних органів, надавачів соціальних послуг для постраждалих від насильства, НУО, представники ЗМІ та інші стейкхолдери.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

РІВНІСТЬ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ

В цілому респонденти достатньо оптимістично оцінюють стан ґендерної рівності в Україні: 80% опитаних чоловіків та 72% жінок вважають, що в цілому чоловіки та жінки мають рівні права та можливості в Україні. Також респонденти визнають, що жінки можуть бути такими ж успішними лідерами місцевих громад (85% чоловіків, 93% жінок), політичними лідерами (79% чоловіків, 88% жінок) та керівниками вищого рівня (83% чоловіків, 93% жінок), як і чоловіки.

При більш глибокому розгляді даного питання можна зробити висновок, що респонденти достатньо поверхнево розуміють поняття ґендерної рівності. Зокрема частина опитаних (12% жінок та 30% чоловіків) не погодилися з тим, що рівність прав і можливостей жінок і чоловіків включає в себе також і рівний розподіл між ними домашніх обов'язків. Менше половини жінок (48%) та трохи більше третини чоловіків (37%) вважають, що для забезпечення ґендерної рівності потрібно, щоб чоловіки поступилися частиною своїх прав на користь жінок.

Результати опитування свідчать, що ґендерні стереотипи залишаються поширеними серед респондентів. Наприклад, 44% чоловіків та 31% жінок зазначили, що хлопчики більш здібні до точних наук, а дівчатка – до гуманітарних; 44% чоловіків та 27% жінок вважають, що чоловіки зазвичай кращі бізнесмени, ніж жінки; 36% чоловіків та 55% жінок – що чоловіки не здатні робити кілька справ одночасно тощо. Отже, як бачимо жінки та чоловіки частіше демонстрували стереотипи, які позитивно характеризують їхню стать та негативно – протилежну.

Понад половина опитаних, у т.ч. 54% жінок та 62% чоловіків, вважають, що повинні існувати певні «чоловічі» та «жіночі» професії. Менш поширеними є стереотипи щодо того, що у випадку браку робочих місць на ринку праці пріоритет має надаватися працівникам чоловічої статі та що більш низький рівень заробітку жінок є справедливим і обумовлений тим, що вони виконують легшу роботу. Вкрай незначна частина опитаних (15% чоловіків та 11% жінок) підтримують стереотип про те, що для жінки взагалі неприродньо працювати.

Аналіз результатів ФГД з педагогами та представниками уразливих груп також підтверджує висновок про те, що ґендерні стереотипи є поширеними і досить часто носять неусвідомлений характер.

Так, при застосуванні методики вільних асоціацій («Які перші слова/асоціації спадають Вам на думку, коли Ви чуєте слово «чоловік»/«жінка»?») виявилось, що практично для всіх учасників ФГД, незалежно від статі та соціального статусу, характерне стереотипне сприйняття чоловіків як сильних, надійних, відповідальних, стриманих, здатних стати захисником і опорою для жінки і дітей, а жінок – як красивих, емоційних, ніжних, терплячих, жертвних, дипломатичних тощо.

Представники уразливих груп (УГ) (і чоловіки, і жінки) зазначали, що вони неодноразово у своєму житті стикалися з проявами стигми та дискримінації. Однак зазвичай ці ситуації були пов'язані з належністю до тієї чи іншої уразливої групи, а саме з наявністю ВІЛ-статусу або інвалідності, похилим віком, ромською національністю тощо.

«Работу хотелось бы найти, конечно. Хоть какую-нибудь, чтобы посуду мыть хотя бы. Нет, не берут, просто потому, что ты цыган. А я хочу, чтобы мои дети выучились и работали – и дочери, и сыновья»
(учасниця ФГД, рома).

«На работу нас (людей с диагнозом ВИЧ) не берут. У меня еще и туберкулез, но хотя бы дворником можно меня взять? А везде – отказ... Есть врачи, которые боятся тебя, называют тебя «вичевской», не хотят прикасаться к вещам, которые ты трогала»
(учасниця ФГД, ЛЖВ).

РОЗПОДІЛ ҐЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ У ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКАХ

Аналіз ставлення респондентів до особливостей подружніх стосунків засвідчило, що в суспільстві зберігається прихильність до традиційного поділу ґендерних ролей.

Переважна більшість опитаних (70% жінок, 84% чоловіків) досі вважають, що найважливіша роль жінок – бути «берегинею» домашнього вогнища, тобто піклуватися про власний дім, дітей, чоловіка, готувати їжу для родини. Дві третини респондентів (64% жінок, 70% чоловіків) переконані, що чоловік має заробляти більше, ніж його дружина. На думку 36% жінок та 66% чоловіків, чоловік повинен мати вирішальне слово в ухваленні рішень у родині. Помітно, що чоловіки демонструють більшу прихильність до традиційного розподілу ролей, ніж жінки, особливо щодо ухвалення сімейних рішень.

Налаштованість на підтримку традиційного ґендерного розподілу ролей «годувальника» та «берегині» родини зростає з віком респондентів. Порівняно з літніми людьми, значно менша частка молоді підтримує стереотипні твердження, що чоловік має заробляти більше, ніж дружина, а жінка – присвятити себе піклуванню про родину. Водночас серед молодих респондентів більше поширені настанови на домінуючу роль чоловіка в ухваленні рішень, в той час як нагромадження досвіду сімейного життя у старших людей призводить до усвідомлення необхідності спільного прийняття рішень у родині.

Виховання дітей досі сприймається багатьма громадянами як виключна прерогатива жінок.

Більше половини респондентів (59% жінок та 57% чоловіків) вважають, що чоловіки мають меншу «природну» здатність піклуватися про немовлят, чверть опитаних (20% жінок та 33% чоловіків) – що піклування про маленьких дітей є суто жіночою справою. Кожен другий респондент (49% жінок та 58% чоловіків) підтримав думку, що головна роль батька – просто забезпечувати дітей усім необхідним; із цим твердженням погодилося дещо більше представників старших вікових груп (57% респондентів старше 55 років проти 47% респондентів у віці 14-17 років) та сільського населення (відповідно 57% проти 52% у містах). На думку 61% респондентів, якщо в родині є діти, жінки повинні віддавати перевагу сім'ї, а не роботі. Ці очікування були значно більше поширені серед чоловіків (70%), аніж серед жінок (54%).

Досить поширеними в суспільстві залишаються й настанови на знецінення хатньої праці, яка сприймається як така, що не потребує суттєвого навантаження, та зазвичай ототожнюється з «жіночою» сферою відповідальності. Зокрема, кожен п'ятий респондент цього дослідження (14% чоловіків, 28% жінок) зазначив, що хатня праця не потребує багато часу і зусиль. Хоча жінки більш адекватно оцінювали рівень навантаження хатньою працею, ніж чоловіки, лише 69% із них вважали за потрібне залучати чоловіків до виконання домашніх справ. Чоловіки виявилися ще менш схильними до залучення до хатньої роботи: лише кожен другий з них погодився (50%), що чоловіки мають виконувати ці обов'язки на рівні з жінками.

Переважна більшість опитаних (94%, відмінності між чоловіками і жінками є незначимими) висловили переконання, що подружжя або партнери мають спільно вирішувати, чи бажають вони мати дітей. Разом із тим, кожен п'ятий респондент (22%) досі перекладає саме на жінку відповідальність за попередження небажаної вагітності. Такі очікування більше поширені серед чоловіків (27%), ніж серед жінок (18%), що свідчить про відсутність у них відповідального ставлення до попередження небажаної вагітності.

У питаннях статевого виховання дітей респонденти виявили повну однаковість, оскільки 90% опитаних погодилися, що необхідно приділяти однакову увагу статевій освіті як дівчат, так і хлопців. У розподілі відповідей на це запитання не спостерігалось відмінностей залежно від соціально-демографічних характеристик – статі, віку, рівня освіти або місцевості проживання громадян.

Ставлення до проведення жінками і чоловіками власного дозвілля виступає важливою характеристикою прийнятних для суспільства гендерних норм. Зокрема, 43% чоловіків проти 12% жінок, які були опитані в рамках цього дослідження, вважали, що чоловіки потребують більше часу на відпочинок із друзями, оскільки вони працюють важче, ніж жінки. Більше половини респондентів (66% чоловіків та 41% жінок) вважають, що дружина або партнерка має радитися з власним чоловіком стосовно того, з ким їй проводити свій вільний час. Лише дві третини опитаних (61% чоловіків, 72% жінок) погодилися, що жінка має право залишити на деякий час дітей із власним чоловіком, аби провести вільний час з подругами.

Результати ФГД з представниками уразливих груп і педагогами також підтвердили значну поширеність стереотипів про «пра-

вильний» розподіл сімейних ролей. При цьому відповіді на пряме запитання щодо того, хто із членів подружжя повинен виконувати певні обов'язки (наприклад, заробляти гроші, вести домашнє господарство або займатися дітьми) були досить демократичними.

«В семье все всё должны делать, а не делить, у кого что и возводит себя в ранг божества, потому что ты что-то сделал. Все вместе делать – это верно. И дети также свое гнездо потом организуют»

(учасниця ФГД, жінка літнього віку).

«Кто что может – тот то и делает, всегда можно договориться. Я могу и гвоздь забить, а мой мужчина – посуду помыть»

(учасниця ФГД, ЛЖВ).

Однак в ході подальшого обговорення виявилось, що більшість учасників ФГД тією чи іншою мірою поділяють стереотипи щодо традиційного розподілу сімейних ролей, відповідно до яких жінці відводиться роль господині і матері, а чоловікові – роль годувальника сім'ї.

«Лучше пусть жена зарабатывает немного, чем зарабатывает много и командует. Я так думаю»

(учасник ФГД, ЛЖВ).

«Красиво, когда женщины – политические лидеры. Но когда это – чужие женщины. Нашим женщинам это не надо»

(учасник ФГД, рома).

«Если выбирать семья или карьера – то конечно, семья, иначе дети будут обделены вниманием»

(учасниця ФГД, ЛЖВ).

«Решения нужно принимать сообща. Но последнее слово должно быть за мужчиной, на нем же вся ответственность»
(учасниця ФГД, ЛЖВ).

«Домашние дела – это женская работа. Если мужчина будет заниматься домашними делами – то он уже не мужчина будет»
(учасниця ФГД, рома).

«Женщина – это домашний очаг, пусть занимается этим. А мужчина должен зарабатывать: или профессию иметь, или бизнесом заниматься»
(учасник ФГД, людина літнього віку).

Таким чином, дослідження ставлення респондентів до особливостей подружніх стосунків засвідчило, що в суспільстві зберігається прихильність до традиційного поділу ґендерних ролей. Головним обов'язком чоловіків здебільшого вважається фінансове забезпечення родини, в той час як прерогативою жінок визнається піклування про сімейний затишок і виховання дітей. Порівняно з жінками, чоловіки більше схильні підтримувати стереотипні уявлення щодо розподілу обов'язків і повноважень у шлюбі; ці очікування також користуються порівняно більшою підтримкою представників старших вікових груп і сільських мешканців.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НАСИЛЬСТВА В ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКАХ

Стереотипне бачення традиційних норм «чоловічої» поведінки часто пов'язує їх з такими атрибутами, як демонстрація сили або влади, домінування та вияви агресії. Дійсно, кожен другий респондент цього дослідження (50% чоловіків, 54% жінок) погодився, що чоловікам за власною природою складніше стримати агресію, ніж жінкам. На думку половини опитаних, жінки за своєю природою слабкіші та вразливіші, відповідно їм важче справлятися зі складними ситуаціями. Останнє твердження помітно більше підтримували чоловіки (63% чоловіків проти 44% жінок) та люди старшого віку (59% респондентів старше 60 років проти 45% респондентів у віці 14-17 років).

Відчуття влади та контролю визнано найвагомішими факторами, що формують передумови для домашнього насильства та можуть спостерігатися в стосунках партнерів задовго до появи його фізичних проявів. Дійсно, 55% опитаних чоловіків та 34% жінок погодилися, що гарна дружина не повинна ставити під сумнів точку зору та рішення власного чоловіка, навіть якщо вона з ним не згодна. На думку 31% опитаних жінок та 54% чоловіків, чоло-

віки мають право впливати на те, яким чином виглядають і вдягаються їхні дружини.

Загалом, 16% усіх респондентів погодилися з тим, що і дружини, і чоловіки мають право перевіряти особисті дзвінки, електронну пошту та сторінки подружжя/партнера у соцмережах. І якщо в ставленні до контролю з боку дружини думки жінок і чоловіків ідентичні (по 16% жінок та чоловіків вважають, що дружина має таке право), то право чоловіків контролювати особисте спілкування власних дружин визнає в 2,5 рази більше чоловіків (24%), ніж жінок (10%).

Фінансова залежність і контроль над економічними ресурсами з боку подружжя також можуть формувати передумови домашнього насильства. На думку 27% жінок та 51% чоловіків, дружина/партнерка повинна розповідати чоловікові/партнеру про всі свої витрати. Практично той самий відсоток респондентів за відповідями - 41% жінок та 37% чоловіків, вважають, що аналогічні зобов'язання мають і чоловіки стосовно власних дружин або партнерок.

Позитивно, що переважна більшість опитаних не виправдовують фізичне насильство з боку чоловіка по відношенню до власної дружини. На думку частини респондентів (17% чоловіків, 6% жінок) єдиною причиною, що може виправдати побиття жінки, вважається подружня зрада.

Більш толерантно у громадській думці сприймається можливість застосування фізичної сили жінкою до власного чоловіка. Так, значна частина респондентів вважають, що жінка має право вдарити власного чоловіка, якщо він ображає або б'є дитину (20% чоловіків, 32% жінок), а також якщо вона дізнається про його зраду (19% чоловіків, 20% жінок). Кожен десятий респондент (10% чоловіків, 14% жінок) переконаний, що жінка може бити власного чоловіка, якщо він зловживає алкоголем. Поодинокі респонденти (як жінки, так і чоловіки) виправдовують можливість побиття чоловіка через його недостатні заробітки або те, що він забагато часу проводить із друзями.

Набагато толерантніше ставляться опитані громадяни до можливості психологічного насильства в подружжі. Більше 40% респондентів погоджуються з тим, що чоловік має право кричати на власну дружину, ображати її, в тому числі використовуючи нецензурну лексику, якщо він дізнається про її зраду (52% чоловіків та 31% жінок). Кожен п'ятий опитаний вважає, що навіть підозра щодо зради вже є достатнім приводом для вчинення емоційного насильства (29% чоловіків, 13% жінок). Кожен десятий респондент вважав правомірними психологічний тиск та образи жінки, якщо вона не слухається чоловіка (15% чоловіків, 4% жінок), або він незадоволений тим, як вона виконує обов'язки по домогосподарству (14% чоловіків, 4% жінок). Тобто чоловіки продемонстрували помітно вищу схильність до виправдання психологічного насильства щодо дружин усіма причинами, що були запропоновані програмою опитування.

Як і у випадку фізичного насильства, в громадській думці значно легше сприймаються на-

станови на толерування психологічної кривди з боку жінок. При цьому опитані жінки частіше підтримували всі причини, що могли би виправдати психологічне насильство по відношенню до чоловіка в шлюбі. Кожен другий респондент погоджується, що дружина має право кричати на власного чоловіка, якщо той ображає дитину (46% чоловіків, 61% жінок), якщо вона дізнається про його зраду (47% чоловіків, 45% жінок), або він зловживає алкоголем (37% чоловіків, 46% жінок). Кожен четвертий визнає право на емоційну реакцію дружини, якщо її чоловік проводить забагато часу з друзями (17% чоловіків, 28% жінок), кожен сьомий – якщо він заробляє надто мало (12% чоловіків, 18% жінок).

На жаль, й досі в суспільстві поширене ставлення до домашнього насильства, як до приватної проблеми кожної окремої родини. Кожен четвертий респондент (24% жінок, 30% чоловіків) цього опитування погодився, що жінка, яка постраждала від насильства, повинна звертатися за допомогою до власних родичів, а не в поліцію. Кожен п'ятий із опитаних (14% жінок, 26% чоловіків) переконаний, що сторонні люди не повинні втручатися, якщо стають свідками поганого поводження чоловіків із власними дружинами. Кожен десятий (7% жінок, 12% чоловіків) не сприймає можливості сексуального насильства в шлюбі, оскільки вважає, що подружній обов'язок жінки полягає в тому, щоб мати інтимні стосунки з власним чоловіком, коли він цього бажає.

Ставлення громадськості до проблеми насильства формує той соціальний клімат, в якому має місце домашнє насильство та відчуваються його медико-демографічні наслідки. Вочевидь, толерування насильства у партнерських стосунках та пошук причин, які його виправдовують, знижують дієвість будь-яких превентивних програм і обмежувальних заходів щодо кривдників. Відповідно, зростає роль адвокаційних зусиль, спрямованих на зміну стереотипних ставлень, оскільки лише за цієї умови можлива успішна реалізація будь-якої політики протидії насильству.

РОЗУМІННЯ ПРИЧИН ҐЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА, ГОТОВНІСТЬ ДО ПОШУКУ ДОПОМОГИ ТА ДОСТУПНІСТЬ ВІДПОВІДНИХ ПОСЛУГ

Результати опитування засвідчують поверхневе розуміння причин домашнього насильства. Досить поширеними є думки, що прояви домашнього насильства зумовлюються зловживанням алкоголю чи наркотиків, наявністю психічних розладів і відхилень у кривдників, або стосуються виключно малозабезпечених чи неосвічених груп населення. В реальності, психологічний стрес або зловживання алкоголем виступають лише «спусковими гачками» вияву агресії по відношенню до близької людини, в той час як прийнятність такої поведінки визначається закладеними в суспільстві культурними нормами та поведінковими моделями.

Переважна більшість респондентів (71%) пов'язують насильство з наявністю поганих звичок або залежностей у членів родини, наприклад зловживанням алкоголем, наркотиками або ігроманією. Кожен другий опитаний (55%) бачив причини насильства в особистих непорозуміннях між членами родини, як-от: відсутність спільних інтересів, хворобливі ревності, надмірний контроль із боку подружжя тощо. Майже 40% респондентів були переконані, що до насильства в родині призводять матеріальні негаразди (низький рівень доходів, безробіття, відсутність власного житла). Відмінності у відповідях чоловіків і жінок не є значимими.

Лише третина респондентів пов'язали причини домашнього насильства з особливостями виховання або рівнем культури (по 36% чоловіків та жінок), а зв'язок насильницької поведінки із розподілом владних відносин між партнерами визнали лише чверть опитаних (21% чоловіків, 28% жінок). Значно меншою підтримкою користувалися й причини, що пояснюють домашнє насильство історично закріпленими владними повноваженнями чоловіків у суспільстві та родині (8% чоловіків, 13% жінок), або дискримінацією та підлеглим становищем жінок (6% чоловіків, 9% жінок).

Крім того, в ході фокус-груп та інтерв'ю з експертами досить часто йшлося про ґендерні стереотипи як одну із глибинних передумов виникнення насильства. При цьому йдеться не тільки про стереотипи щодо того, що чоловік має мати більше повноважень у родині, порівняно із жінкою, а про стереотипи, які чинять непрямий вплив на розподіл подружніх ролей та психологічне самопочуття партнерів. Зокрема стереотипи заганяють людину (хлопчика чи дівчинку, чоловіка чи жінку) в певні рамки, обмежують можливості діяти в певних сферах життя, так як людина вважає за потрібне, і відповідно, досягати успіху в цих сферах.

«Власть и диктатура в семье – да, причина. Если кто-то перегибает палку, то конфликты будут всегда. Не сразу, так потом. Без согласия (обоих партнеров) никогда не будет ничего»
(учасниця ФГД, людина похилого віку).

«Например, мальчики не плачут, мужчина должен быть сильным и т.п. Мальчики плачут, куда от этого деваться? Если в процессе взросления им не разрешают плакать, это потом вылезает невротизмом. Общество постоянно давит на девочку: «Ты должна выйти замуж». И выходят за первых попавшихся, чтоб только был. Потом мы получаем неблагополучные семьи, домашнее насилие и т.п.»
(експертка, Запорізька обл.).

«Женщины имеют меньше возможностей строить свою карьеру, получать посты на политическом поприще и руководить/управлять на разных уровнях. И тут дело не в законодательстве, а именно в гендерных стереотипах, которые сложились у нас в обществе. Работодатель более охотно возьмет на работу мужчину, поскольку он не уйдет

в декрет и не будет брать больничные, если болеет ребенок. И как следствие, у мужчин больше возможностей развиваться в плане карьеры»
(експертка, Запорізька обл.).

«Я знаю такие семьи, где муж – добытчик, семью обеспечивает. А у женщины – только дом и никакого саморазвития. В таких семьях часто возникает насилие: как муж сказал, так она и вынуждена делать»
(учасник ФГД, людина літнього віку).

«Формирование отношений равенства (между мужчинами и женщинами) должно происходить не только через разговоры, убеждения, должны предоставляться возможности. Мы опять говорим об экономических факторах. На фоне общей безработицы предпочтение будет отдаваться во многих сферах мужчине, потому что он не ходит в декрет, у него не болеет маленький ребенок, нет бесконечных больничных и т.д. В силу этих экономических причин женщина зачастую не может вырваться из дома, при всей своей борьбе за гендерное равенство»
(експертка, Запорізька обл.).

Деякі учасники ФГД, включаючи як чоловіків, так і жінок, зазначали про випадки, у яких вони фактично виступали агресорами по відношенню до своїх партнерів. Однак вони намагалися раціоналізувати вказані випадки, зазначаючи, що партнер/ка сам/а спровокував/ла.

«Женщина может спровоцировать. Женщины порой меняют тембр и интонацию голоса. Она нормальную фразу может сказать таким тоном, будто бы тебя ударили»
(учасник ФГД, людина похилого віку).

«У нас было какое-то разногласие. Я один раз объясняю, привожу доводы, потом второй раз и все без толку. И потом она так довела, что я поднял-таки руку. У меня были такие случаи, я не контролировал себя, я был в состоянии аффекта. Хотя я понимаю, что так нельзя. Но это надо просто забыть и жить дальше»
(учасник ФГД, ЛЖВ).

«Был случай, я наказал свою женщину так. Была истерика, но она была неправа и это понимала»
(учасник ФГД, рома).

Сприйняття домашнього насильства як приватної проблеми окремої родини, що не має виноситися за межі домогосподарства та обговорюватися з іншими людьми, визначає непопулярність настанов на звернення по допомогу до спеціалізованих служб у випадку насильства, особливо тих, які пропонують послуги з психологічної та соціальної підтримки.

П'ята частина опитаних (25% чоловіків та 17% жінок) зазначили, що вони взагалі не готові звертатися по допомогу до спеціалізованих служб, якщо їм доведеться зіткнутися з насильством. Найбільш поширеною причиною, через яку респонденти не готові звертатися по допомогу у випадку насильства, була зневіра в можливостях отримання допомоги. Так, майже три чверті усіх опитаних (76% чоловіків та 67% жінок) вважали, що звертатися до спеціалізованих служб/установ не має сенсу, оскільки там їм не зможуть нічим допомогти. Серед жінок також були досить поширеними такі перешкоди, як відчуття сорому (22% жінок проти 12% чоловіків) та побоювання щодо можливого розголосу (24% жінок проти 9% чоловіків), в меншій мірі – очікування звинувачень у провокуванні насильства власною поведінкою (13% жінок та 8% чоловіків) та страх помсти від кривдника (12% жінок та 2% чоловіків).

Учасниці ФГД з числа жінок, які постраждали від насильства, зазначали, що попри наявність у законодавстві відповідних норм, у багатьох випадках жінці досить складно захистити себе навіть у найбільш очевидних випадках насильства (наприклад, фізичне). Найбільшою є зневіра жінок в отриманні дієвої допомоги з боку представників поліції.

«У нас все покупается и продается, поэтому женщине себя защитит сложно. Не факт, что ты получишь квалифицированную помощь, потому что туда (в полицию) уже позвонили, и ты там уже никто. Приходишь, а тебе говорят, что сегодня четверг, и чтоб заходила завтра. А завтра тоже что-то не сложилось. Потом в субботу и воскресенье судмедэкспертиза не работает – приходите в понедельник. А там и 8 суток пройдут, синяки уже сойдут»
(учасниця ФГД, яка пережила насильство).

Окремі ситуації насильства викликають у респондентів бажання допомогти іншим людям, звернувшись до правоохоронних органів. Це стосується здебільшого випадків застосування фізичної сили, в той час як сексуальні домагання та психологічне насильство не сприймаються як суттєві загрози для безпеки потерпілих. Також помітна тенденція щодо більшої готовності втручатися у випадку насильства між незнайомими людьми, ніж у ситуаціях насильства між партнерами/подружжям.

Так, більшість опитаних (78% чоловіків, 84% жінок) зазначили, що вони будуть викликати поліцію, якщо стануть свідками побиття людей незнайомцями, однак лише 59% респондентів (53% чоловіків, 65% жінок) вважатимуть за доцільне звернутися до поліції, якщо жінку або чоловіка б'є власне подружжя/партнер. Сексуальні домаган-

ня («приставання») в громадському місті визнали приводом для звернення до поліції менше половини респондентів (40% чоловіків, 44% жінок), а психологічне насильство (крики, погрози, образи) з боку подружжя або партнера – лише 20% опитаних (19% чоловіків, 22% жінок).

Отже, результати дослідження засвідчують поверхневе розуміння більшістю населення причин домашнього насильства. Вони в громадській думці здебільшого ототожнюються з провокуючими чинниками та обставинами (зловживання алкоголем, психологічні розлади, стреси через непорозуміння), а не з впливом культурних і соціальних норм, що відображають нерівність у владних стосунках між членами подружжя. Сприйняття домашнього насильства як приватної проблеми окремої родини, що не має виноситися за межі домогосподарства та обговорюватися з іншими людьми, визначає непопулярність настанов на звернення по допомогу до спеціалізованих служб у випадку насильства, особливо тих, які пропонують послуги з психологічної та соціальної підтримки. І хоча можливі ситуації насильства викликають у респондентів, які стануть їх свідками, бажання допомогти, звернутись до правоохоронних органів, це стосується здебільшого випадків застосування фізичної сили. Натомість сексуальні домагання та психологічне насильство не сприймаються як суттєві загрози для безпеки потерпілих.

СТАВЛЕННЯ ДО СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД НЬОГО У СУСПІЛЬСТВІ

Результати опитування свідчать про наявність певних прогалин у розумінні населенням сексуального насильства. Загалом, дві третини респондентів (60% чоловіків та 69% жінок) погодилися, що насильством слід вважати певні дії сексуального характеру з боку незнайомої людини (небажані дотики, погладжування, обійми). Близько чверті респондентів (24% чоловіків, 30% жінок) вважали, що й натяки та жарти сексуального спрямування з боку незнайомця мають трактуватися як прояви насильницької поведінки.

Позитивно, що абсолютна більшість опитаних (понад 90%) визнають справедливим покарання злочинців у випадку зґвалтування, залучення до торгівлі людьми або сексуальної експлуатації, вступу до сексуальних стосунків з неповнолітніми особами, побиття подружжя, дітей або інших родичів, а також вчинення вбивства в ім'я честі. У ставленні до цих злочинів не спостерігалось суттєвих відмінностей залежно від статі, віку або рівня освіти респондентів.

Дещо менше опитаних вважали справедливим покарання кривдників, які вчиняють психологічне (89% жінок, 81% чоловіків) та економічне насильство в родині (86% жінок, 78% чоловіків), або сексуальні домагання стосовно іншої людини, як-от: небажані дотики, жарти сексуального характеру (85% жінок, 79% чоловіків), переслідування за допомогою нав'язливих дзвінків, листів тощо (79% жінок, 71% чоловіків). Хоча опитані жінки виявилися більш чутливими до розуміння насильницького характеру таких дій, ніж чоловіки, вони також не завжди спроможні ідентифікувати їх у повсякденному житті. Таке ставлення має очевидні негативні наслідки прикладного характеру - у результаті недостатньої обізнаності населення, згадані прояви насильства не завжди сприймаються як кримінально карані злочини, відповідно, кривдники не несуть покарання і «цикли» насильства можуть повторюватися.

Частина експертів зазначали, що такі дії як зґвалтування або спробу зґвалтування досить легко довести і, відповідно, притягнути кривдника до відповідальності. На думку решти опитаних експертів, навіть у таких очевидних випадках кривдники досить часто уникають відповідальності. Вочевидь вказані розбіжності зумовлені тим, що на законодавчому рівні дійсно досить добре прописана процедура збору доказів у таких випадках, однак на практиці вона не завжди реалізується належним чином. Це пов'язано як із стереотипами, які існують в суспільстві (в т.ч. і у самих постраждалих та у працівників правоохоронної системи) щодо звинувачення постраждалих від насильства у тому, що з ними сталося, так і з іншими факторами (наприклад, кадровий дефіцит у правоохоронних органах). Крім того, досить часто постраждалі довго вагаються, перш ніж звернутися по допомогу, а у такому випадку збільшення періоду часу, який минув з моменту насильства, утруднює збір доказів.

«Женщины зачастую обвиняют себя в том, что не так себя повела или что-то не то сделала. Возможно, эта женщина имеет высокий социальный статус и не хочет, чтобы эта информация стала достоянием общественности. Она соответственно может об этом не заявить»
(експертка, Запорізька обл.).

«Если мужчина «никто», то все нормально. Но если мужчина влиятельный, то ничего ему не будет и практически невозможно доказать вину насильника. Финансы многое решают. Экспертиза – это сложно, дорого и унижительно. Полиция женщину обвинит, к тому же»
(учасниця ФГД, яка пережила насильство).

Найбільш очевидні прогалини в розумінні проявів сексуального насильства стосуються можливості примусу до сексуальних стосунків у шлюбі, тобто подружнього зґвалтування. Лише 72% респондентів визнали справедливим покарання кривдника в такому випадку, при цьому гендерні відмінності в ставленнях громадян були найбільш значними. Доцільність покарання за примус партнера або партнерки до статевих стосунків підтримали 79% опитаних жінок проти 65% опитаних чоловіків.

Експерти та учасники ФГД також підтвердили, що на сьогодні в українському суспільстві бракує розуміння того, що сексуальне насильство може мати місце не лише з боку сторонньої людини, а й з боку чоловіка/партнера, з яким жінка перебуває у відносинах і разом проживає.

«У нас в обществе тема сексуального насильства в браке табуирована. Считается, что если женщина вышла замуж, то муж там имеет право делать все, что захочет»
(експертка, Запорізька обл.).

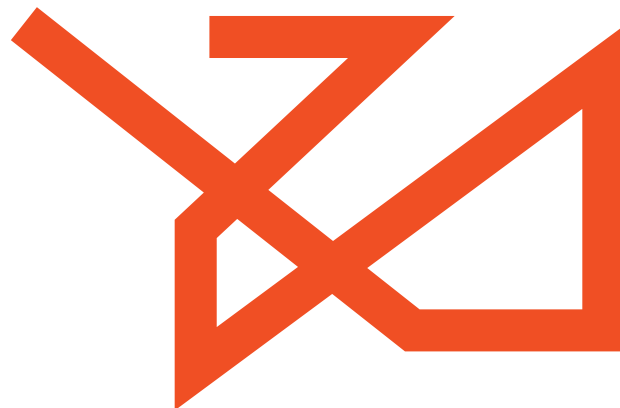
«Многие не знают, что несмотря на то, что у вас официальный брак, если один из партнеров совершает сексуальное насилие по отношению к другому, это правонарушение. Считается, что это – супружеский долг»
(експертка, Запорізька обл.).

На жаль, результати опитування засвідчують неоднозначне ставлення респондентів до постраждалих від подружнього насильства. Лише 53% жінок та 45% чоловіків переконані, що насильство з боку партнера нічим не можна виправдати, 39% жінок та 43% чоловіків вважали, що жінка може бути частково винною в жорстокому поведінні власного чоловіка, залежно від обставин

конкретної ситуації. Більше того, 6% жінок та 11% чоловіків зазначили, що зазвичай самі жінки і провокують насильство з боку партнера.

Досить поширеними є настанови на віктимізацію постраждалих від насильства, які стосуються як жертв подружнього насильства, так і жертв сексуального насильства, що мало місце «поза домом».

Кожен другий респондент (43% жінок, 55% чоловіків) погодився, що жінка, яка постраждала від зґвалтування, сама винна в тому, що з нею сталося, якщо вона перебувала під впливом алкоголю чи наркотичних препаратів. Близько третини опитаних вважають, що жінки можуть провокувати сексуальне насильство нерозбірливістю у стосунках із особами протилежної статі (32% жінок, 44% чоловіків) або надто відвертим одягом (26% жінок, 33% чоловіків). На думку 11% жінок і 23% чоловіків, якщо жінку зґвалтували, вона сама зробила щось таке, що призвело до цих наслідків. Хоча частка опитаних чоловіків, які підтримали ці твердження, була помітно вищою, ніж частка жінок, впадає в око, що жінки також досить часто схильні винуватити постраждалих від сексуального насильства в провокуванні кривдників «неналежною» поведінкою.

ОБІЗНАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЩОДО УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ПРОТИДІЇ ҐЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ

Більшість респондентів вважають, що згідно чинного законодавства людина понесе покарання за тяжкі кримінально карані злочини, на кшталт зґвалтування (95%), торгівлі людьми (91%), вбивства в ім'я честі (91%), вступу у сексуальні відносини із неповнолітніми (87%). Натомість ймовірність того, що кривдника буде покарано за прояви насильства по відношенню до членів сім'ї (навіть фізичного, не кажучи вже про психологічне та економічне), респонденти оцінюють значно скептичніше. Зокрема про те, що людину покарають за фізичне насильство по відношенню

до дружини, дітей, інших родичів зазначили 64-72% опитаних, про покарання за психологічне насильство – 39%, за економічне – 37% опитаних. Значимих відмінностей між чоловіками і жінками за даним індикатором не виявлено.

Експерти також підтвердили вказану тенденцію, зазначивши, що попри наявність відповідних законодавчих норм, довести факти психологічного та економічного насильства і, відповідно, добитися покарання для кривдника на практиці досить складно.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СУСПІЛЬСТВІ

Більше половини респондентів погодилися, що ЗМІ не завжди достатньо адекватно висвітлюють ґендерну проблематику, що може сприяти формуванню/підкріпленню існуючих у суспільстві стереотипів про жінок, як про «слабку стать», чия місія – успішно вийти заміж та стати берегинею домашнього вогнища, замість того, щоб намагатися досягти успіху самостійно. Жінки зазначали про це частіше, ніж чоловіки.

Зокрема більше половини опитаних погодилися з твердженнями про те, що в рекламі занадто часто використовуються сексуальні образи жінок (65% чоловіків, 72% жінок), натомість у ЗМІ та рекламі бракує образів чоловіків, які піклуються про дітей, займа-

ються домашнім господарством, тобто виконують ролі, які традиційно вважаються «жіночими» (57% чоловіків, 77% жінок), а в якості прикладів «успішних» жінок зазвичай демонструються дружини/подруги впливових чоловіків (53% чоловіків, 62% жінок), а не ті, хто досяг успіху самостійно у різних сферах суспільного життя.

Враховуючи значний вплив ЗМІ на формування громадської думки, варто використовувати їх як один із каналів руйнування ґендерних стереотипів. Для цього необхідно змінити спосіб висвітлення у медіа питань, дотичних до ґендеру, включаючи ґендерні стереотипи, ґендерні ролі тощо.

ЗАГАЛЬНІ ЗАУВАЖЕННЯ

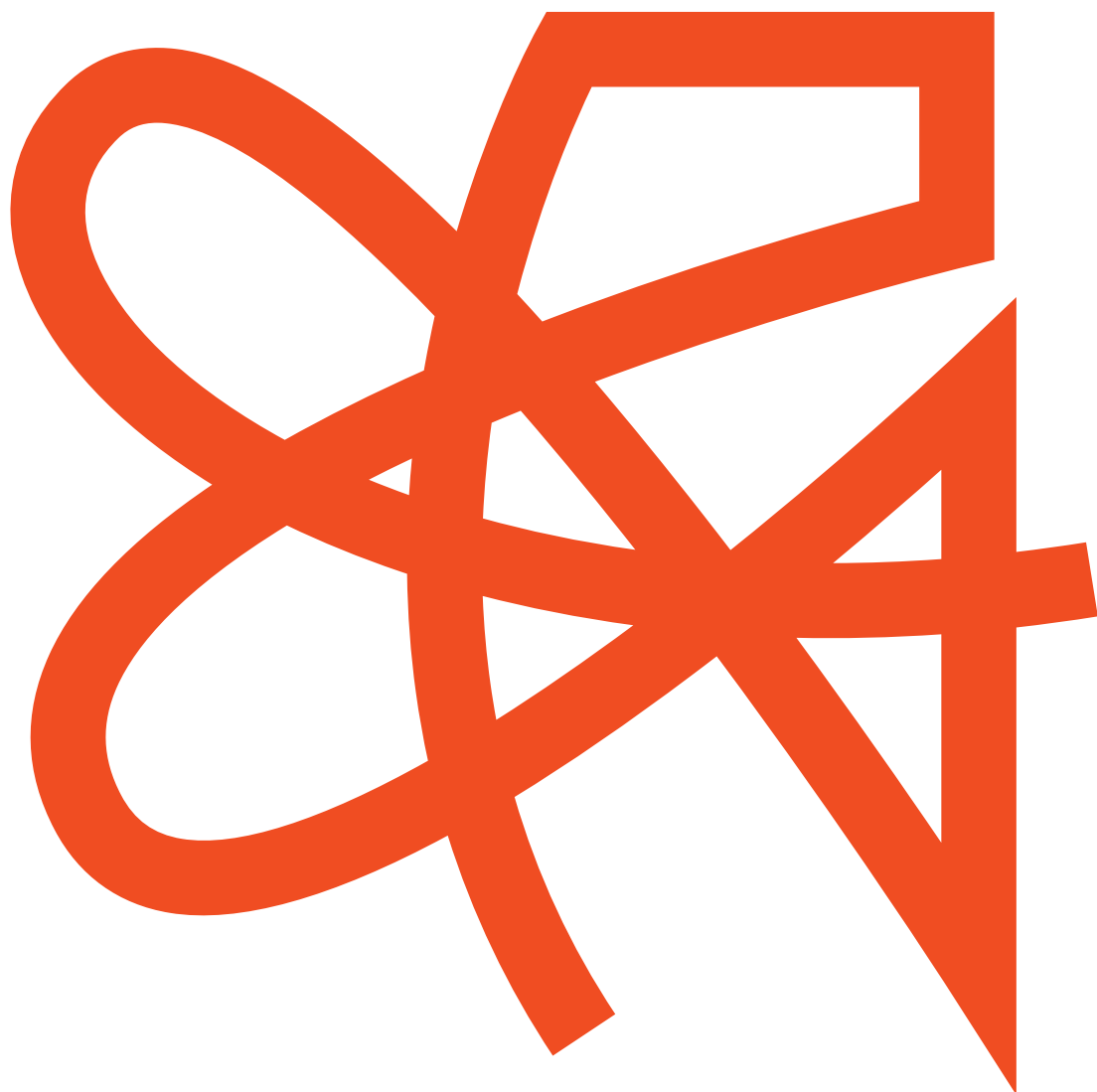
Значимих відмінностей між думками мешканців різних регіонів практично не було виявлено. Натомість тип населеного пункту, у якому проживає респондент (сільська місцевість чи місто), в деяких випадках значимо впливав на думки та ставлення опитаних. Зокрема мешканці сільської місцевості більш схильні, порівняно із містянами, підтримувати традиційний розподіл сімейних

ролей: жінка – берегиня домашнього вогнища, чоловік – годувальник сім'ї. Вони також більш оптимістично оцінюють ймовірність того, що людина, яка вчинила різні види насильства (включаючи фізичне, економічне або психологічне насильство по відношенню до членів своєї родини або сексуальні домагання по відношенню до інших людей), понесе покарання за це.

ЯК ВИКОРИСТОВУВАТИМУТЬСЯ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ?

Аналітичний звіт за результатами дослідження буде розповсюджений серед різних стейкхолдерів, дотичних до вирішення проблеми ГЗН, включаючи органи місцевої влади (наприклад, управління соціального захисту населення), правоохоронні органи, надавачів соціальних послуг для постраждалих від насильства (Центри СССДМ, кризові центри, центри соціально-психологічної допомоги, притулки (шелтери) для осіб, які постраждали від насильства тощо), НУО відповідного спрямування, мас-медіа тощо.

Результати дослідження використовуватимуться під час навчання надавачів соціальних послуг для постраждалих від ґендерно зумовленого насильства, працівників правоохоронних органів, представників ЗМІ, а також при плануванні інформаційних кампаній.

Ця публікація виготовлена із сертифікованих матеріалів вторинної переробки.

ООН Жінки в Україні підтримує стале довкілля та сприяє досягненню Цілей Сталого Розвитку.

Ми реалізуємо кодекс екологічної поведінки та «зелені» закупівлі, обираючи товари та послуги, що мінімізують вплив на навколишнє середовище.

ООН Жінки в Україні
вул. Еспланадна, 20, Київ, 01023, Україна

www.unwomen.org

www.facebook.com/unwomenukraine

www.twitter.com/unwomenukraine

www.youtube.com/unwomen